

Dobszay László

A Sanctus-ének liturgiai méltósága

A Sanctus a liturgiának egyik legősibb, már az ókeresztény emlékekben kimutatható eleme. Szerepe a legrégebbi említésekben is, és valamennyi keresztény rítusban (görög, szír stb.) megegyezik a maival: annak a nagy könyörgésnek része, melynek keretében az Oltáriszentség alapítását elmondva a pap a kenyeret és bort Krisztus testévé és vérévé változtatja, s mint egyetlen áldozatunkat hálaadással felajánlja az Atyának. A Sanctus tulajdonképpen nem is önálló ének, hanem a nagy eucharisztikus imádságot bevezető prefációnak csúcspontja, egyben a pap buzdító szavaira válaszként: a nép lehangsúlyosabb bekapcsolódása a hálaadásba.

Dobszay László zenetörténész, karnagy, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola egyházzenei tanszakának tanszékvezető, egyetemi tanára, a Magyar Egyházzenei Társaság elnöke.

Abban is megegyezik valamennyi ősi liturgia, hogy a misének e legszentebb akcióját a pap és a közösség ünnepélyes párbeszéde vezeti be: „Emeljük fel szívünket... Adjunk hálát...” A prefáció pedig úgy torkollik bele a Sanctus-énekbe, hogy utána voltaképpen folytatódik is a hálaadó könyörgés, elvezet az utolsó vacsora elmondásához, hogy végül is az ünnepélyes záródicsőítéssel („Óáltala, Óvele...”) és az Úr imádságának elmondásával fejeződik be az eucharisztikus főimádság. A pap szavai a Sanctus után világosan jelzik ezt a folyamatosságot. A római misekánonban egyetlen szócska: „Könyörögve kérünk *tehát...*” utal arra, hogy a prefációban megkezdett hálaadó gondolat-hoz kapcsolódik az áldozati imádság. Az új misekánonban is nyomatékosító szó mutat arra, hogy az áldozat bemutatása összefügg azzal, amit az imént énekeltünk: „*Valóban* szent vagy, minden szentség forrása, kérünk *tehát*, szenteld meg...” Miért ilyen kiemelkedő ennek az éneknek méltósága? Segít-e bennünket a helyes éneklésben, ha minderről tudunk?

A Sanctus a Bibliában és a liturgiában. A prefáció végén a pap azt mondja, hogy hálaadásunkat összekapcsoljuk az angyali karok dicsőítő szavával, a földi Egyház velük egyesülve zengi: „Szent! Szent! Szent!” A Sanctusban valósul meg tehát leginkább az, amit a II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciója így fogalmazott: „A földi liturgiában mi előre megízelve részesei leszünk annak a mennyei liturgiának, amelyet az égi Jeruzsálem szent városában ünnepelnek, amely felé mint a földön zarándoklók törekszünk..., a földi liturgiában a mennyei seregek egész sokaságával együtt énekeljük az Úrnak a dicsőség himnuszát.”

Az Egyház liturgiája nem emberi mű. Liturgiánk az égből szállt és száll alá. Mintaképe és célja a mennyei liturgia. A liturgiában átlépünk a földi valóságok világából az örökkévalók birodalmába, a misében fölemeltetünk, átszellemülünk, egy magasabb létbe nyerünk felvételt. Ezért mondjuk, hogy

a templom a „mennyország előcsarnoka”. Erre hivatkozik a prefáció, ezt kell éreznünk, amikor elkezdjük a Sanctus-éneket.

A Sanctus-éneket ugyanis a Szentírás szerint valóban az angyalok éneklék Isten trónusánál, sőt az ő életük legfőbb boldogsága éppen ez: Isten szentségének elragadtatott magasztalása. Izaiás próféta látomása szerint a trónon ülő Isten körül szeráfok állnak két oldalról, hat szárnyuk van, melyből kettővel betakarják arcukat, kettővel lábukat, kettővel pedig röpülnek, s egyik a másiknak nagy hangon kiáltja: „Szent! Szent! Szent a seregek Ura, Istene, az ő dicsőségével teljes minden föld!” De hasonlóképpen látja Szent János apostol is a mennyei trónusnál folyó liturgiát: látja a huszonnégy vént, a hét lámpást, „mely Isten hét lelke”, s ott látja a „négy élőlényt”, akik éjjel és nappal szüntelenül, nyugtot nem keresve kiáltják: „Szent! Szent! Szent a mindenható Isten, aki volt, aki van, aki eljövendő!” S e lények dicsőséget, tiszteletet, áldást mondanak a trónuson ülőnek, a mindörökké élőnek – s hallván ezt a huszonnégy vén, leborulva imádja az örökké élő, és koronájukat elébe nyújtják: „Méltó vagy, Urunk, Istenünk, hogy tiéd legyen a dicsőség, a tisztelet és az erő, mert te alkottál mindent, és akaratod szerint lettek mindenek!”

Így kell éreznünk magunkat a misében, amikor ajkunkat ki merészeljük nyitni a Háromszor-szent éneklésére. Szépen fejezi ki ezt a görög liturgia: „Hálát adunk neked ezen szent szolgálatért is, melyet kezünkéből elfogadni méltóztattál, noha neked arkangyalok ezrei, az angyalok miriádjai, a hatszárnyú, sokszemű, fennlebegő szárnyas kerubok és szeráfok szolgálnak, győzelmi éneket énekelvén, kiáltván, hangoztatván és mondván: Szent! Szent! Szent a seregek Ura...” S fontoljuk meg a görög liturgia e szavait is: „Kik a kerubokat titkosan ábrázoljuk, és az elevenítő Háromságnak háromszorszent éneket ajánlunk, tegyünk félre mostan minden földi gondot, mert a mindenek Királyát fogadjuk, kit láthatatlanul hordoznak az angyali rendek.”

A Sanctus-ének szövege. Mint látjuk, az ének első felének szövegét Izaiás látomásából tanultuk el. Mit jelent ez a szó? Szent?

1. Szent az Isten, mert minden bűntől, gonoszságtól egészen távol áll, annyira, hogy lényegénél fogva nem is képes a rosszra. Ilyen egyetlen van, s méltán mondjuk a Glóriában: „Egyedül te vagy a szent.”

2. Szent az Isten, mert egészen mentes nemcsak a bűntől, hanem a tökéletlenségtől, gyarlóságtól is. Ő minden érték teljessége.

3. Szent az Isten, mert nem e világból való, semmi sem köti őt e világhoz (transzcendens), önmagában van léte, élete, egész boldogsága. A „sanctus” szó eredeti jelentése: elkülönített, elválasztott.

4. Szent az Isten, mert minden más tulajdonsága: tökéletes értelme, akaratja, szeretete, irgalma, hatalma elválaszthatatlan az ő szentségétől. Benne semmiféle hasadék nem támadhat szentsége és élettartalma között.

5. Szent az Isten, mert föltétlen tiszteletet, feltétel nélküli hódolatot, odaadást, istenfélelmet követel az ő szentsége.

6. És szent az Isten, mert ő „minden szentség forrása”.

Ki ez a „szent” Isten? Deus Sabaoth. Régi – és helyesebb – fordítás szerint: a seregek Ura, Istene. Az angyalseregek Ura, az égitestek seregének (tehát az egész kozmosznak) Ura, Izrael seregének Ura, vagyis az Egyetlen, akiben Izrael, a választott nép reménykedhet. Ő a mindenható (mint a Jelenések Könyvében a Sanctushoz csatolva olvastuk), s az ő dicsősége éppen mindenhatóságában kiárad a mennyre és a földre. Annak fölsége, aki maga a megközelíthetetlen fényességben lakozik, a teremtésben megmutatkozik, érezhetővé válik, „kiárad”. A Teremtés és Gondviselés művében látható lesz az, aki láthatatlan: „Dicsőséged betölti a mennyet és a földet!” Méltán egészíti ki ezt a bibliai örömkialtás: „Hozsanna!”

Ámde Isten, aki a világon kívül áll a maga tökéletességében, az időben – ingyenes szeretetéből – belépett ebbe a világba. „Áldott, aki jön...” (Zsoltárok 117 [118], 26) Nem kényszerítette erre semmi, még saját szeretete sem. A tökéletes isteni szabadság megnyilatkozása volt, hogy a második isteni személy közénk jöjjön. És ugyanez az isteni szabadság, kegyes leereszkedés nyilatkozik meg a misében is, amikor most, pár perc múlva újra „jön az Úr nevében”, az átváltoztatás pillanataiban. Ő az „Úr nevében” jön, vagyis az Atya akaratából, az Atya üdvözítő szándékának hírnökeként és egyben megvalósítójaként: ember lesz az emberek között, s lesz minden ember Kenyerévé.

Ez az ének a legfontosabbat mondja el tehát Istenről: az ő abszolút fenségét, mely előtt félelemmel, megilletődötten kell meghajolnia minden térdnek, de egyben az ő szeretetéről énekel, arról, a szeretetről, mellyel ő hajolt le hozzánk.

Még két dolgot kell ehhez hozzátennünk:

Mindezt a himnusz, a dicsőítő ének extázisában szóltatja meg az ének. Az énekben nem tölünk független igazságokat mondunk ki, hanem a magasztalás, önátadás, megilletődött szemlélet elragadtatott hangján tör ki belőlünk a kiáltás. Mi nem csak kimondjuk Isten szentségét, fölségét és jövetelét, hanem az énekben boldogan *nézzük őt*, amennyire a földön ő egyáltalán szemlélhető, s szeretetteljes vallomásunk által át is adjuk magunkat neki.

Másrészt: a Sanctus-ének valamilyen értelemben jelképezi, földidezi Isten jelenlétét. A kultusz forrponjtáéhoz érkezik: DEUS ADEST.

A Sanctus-ének dallama. A Sanctust már sokan „megzenésítették”. Nagy zeneszerzők szimfonikus pompában, a sokszólamú kórus ujjongásában és a zenekar zúgó erejével akarták kifejezni a Szent Isten fönségét. Gondoljunk csak egy Palestrina, egy Bach, Haydn, Mozart miséinek vagy Beethoven Missa Solemnisének Sanctusára. – A népének Sanctus-versszakai, meg az új népordináriumok „komponistái” reménytelen igyekezettel próbálták „polgári” strófácskáik vagy primitív ritmusaik gyűszűjébe betöltögetni a Sanctus áradó tengerét. – A késő-gregorián ordináriumok boldog hajladozással és dallamterkervényekkel merültek bele a szent szavak szemléletébe. Többet-kevesebbet mindegyik „megzenésítés” visszaadott a szöveg puszta tartalmából. De mindegyik (talán még a késő-gregorián ordináriumok is) csupán *betétek* a misében. Mind adósak maradtak azzal, hogy e szöveget ne absztrakt módon, önmagában nézve szóltatassák meg, hanem a liturgikus cselekmény *itt-és-most*-jában, a kultusz saját drámai összefüggésében. Erre csak azok a legősibb

Sanctusok voltak képesek, melyek lényegében együtt keletkeztek magával a liturgiával. Meg sem kísérlék visszaadni a szöveg „hangulatát”, hanem a nagy hálaimegének, a prefációnak dallamához kapcsolódnak, s azt folytatva monumentális egyszerűséggel csupán *kimondják, kihirdetik* a háromszoros szent dicséretet. Valahogy úgy, ahogy a népballadák énekesei sem törekszenek a szöveg tartalmát eljátszani, hanem a „Szivárvány havasán” dallamának monumentális egyszerűségével csupán alkalmat adnak a szövegnek *megszólalni*. És ez a „csupán” nem keveset jelent.

A liturgiához valóban méltó ősi Sanctusnak a római rítusban máig fennmaradt legszebb példája a Liber Usualis XVIII. miséjében található. A prefációhoz szervesen illeszkedő dallam, mely latinul éppúgy, mint sok-sok nyelvre lefordítva méltán vált a „Missa mundi” részévé. (Lásd Éneklő Egyház – Népe-
néktár 445–448. sz.)

Vannak, akik *mindenben* változatosságot keresnek. De egyes dolgokban, éppen a legfontosabbakban, sokszor elegendő egyetlen, mindig azonos, de a dologhoz igazán illő megoldás. Amint a Miatyánk vagy a „Fölemeltük az Úrhoz” nem kíván naponta új dallamot, úgy nem lenne szegényebb a misénk akkor sem, ha a velük azonos stílusú Sanctus elválaszthatatlanul összekapcsolódna lelkünkben a mennyei liturgiát itt a földön megidéző pillanattal.

... si-ne fi-ne di-cen-tes. *N:* Sanctus,
sanctus, sanctus Dominus Deus Saba-oth.
Pleni sunt caeli et ter-ra glo-ri-a tu-a.
Ho-san-na in ex-cel-sis! Bene-di-ctus qui
ve-nit in nomi-ne Domi-ni. Ho-san-na
in ex-cel-sis!

...vég nélkül mondjuk: *N:* Szent vagy. szent vagy,
szent vagy, mindenség Ura, Is-te-ne! Di-cső-
séged betölti a mennyet és a föl-det.
Ho-zsanna a ma-gas-ság-ban! Ál-dott,
a-ki jön az Úr-ne-vé-ben. Ho-zsan-na
a ma-gas-ság-ban!